

ÖZGÜR YAZILIM ve ÖZGÜR GELECEK

Abdullah Anar

Tahakkümün reddi, hiyerarşik olmayan (sıradüzensiz) bir yapı üzerine laflar ve teoriler üretilirken, birileri büyük idealler adına olmadan, hiyerarşik ve mülkiyetçi olmayan bir üretim modeli geliştirdiler bile. Birileri diyoruz ancak bu öykünün kahramanları bugün milyonlar.

Birbirini çoğunlukla doğrudan tanımayan ve aralarında hiyerarşik bir bağ olmayan 'organize' bir topluluk. Aslında bir İnternet toplumu demek daha doğru bir tanımlama olabilir. İnternet topluluğu ile İnternet toplumu arasındaki fark da belli bir amaç adına bir araya gelen insanlar şeklinde özetlenebilir. Her iki durumda da terimi doğru kullanıp kullanmadığımız hakkında sosyologların ya da sosyal bilimcilerin eleştirisi hakları saklıdır.

Özgür yazılım hareketi, **birlikte üretimi ve herkesle paylaşımı** mümkün kılmakta. Üretimde adalet, tüketimde eşitlik denen olgu tam da özgür yazılım sürecinde ortaya çıkmaktadır. Herkesle paylaşımında tüm dünya halkı kastediliyor olmakla beraber, bilgisayar sahibi ya da kullanıcı olmayan milyonları elbette unutmuyoruz. O nedenle buradaki *herkes* tanımı bir şekilde bilgisayar kullanma eylemini gerçekleştirebilen herkesi tanımlıyor.

İncelenen örnek kendi kümesi içinde değerlendirilmekte ancak sonuçları kendi kümesinin dışını da ilgilendirmekte ve anlamlandırmaktadır. Bilgisayar kullanabilen insanlar kümesi için İnternet'e erişebilen insanların üretimi söz konusu. Özgür yazılımcılar hem bu iki kümenin de dışına taşan, onları da üretimin sahipleri sayan bir eylemlilik ya da üretim gerçekleştiriyorlar, hem de üretim modelleri ile diğer kümelere örnek olabiliyorlar.

Herkesin (*işte burada tüm insanları demek istiyoruz*) bilgisayar kullanabilmesi için alternatif önermeler var. Ancak bunlar bu yazının konusu değil.

Türkçe'de Özgür Yazılım olarak dillendirdiğimiz bu hareket, İngilizce'de Free Software hareketi diye adlandırılıyor. "Free" hem özgür hem de bedava sözcüğüne karşılık geldiğinden "Free Software" ciler (özgür yazılımcılar) "*Free Software is not free!*" (*Özgür yazılım bedava değildir!*) diyerek bunun bir bedava yazılım hareketi olmadığını vurguluyorlar. Bu bir bedavacılık hareketi değildir.

"*O halde nedir?*" sorusuna bir cümlelik giriş yaparsak, özgür yazılım hareketi en azından yazılımcının para güdü ya da dürtüsü olmadan, önüne konan "ot"a değil, aklındaki gelişimin, vizyonunun ya da yaratıcılığının yönlendirmesine göre ürettiği bir modeldir.

Özgürlük Nedir?

Bir tanıma göre; ne yapacağı konusunda kendi iradi tercihini bilinçli bir şekilde koyabilmektir. Kimine göre yanlış yapma özgürlüğüdür özgürlük.

"*Özgürlük, her çağda, her toplumda, insanların buldukları yere, bireysel ya da toplumsal istek, özlem ve ihtiyaçlarına, eylemlerinin ya da eyleme girişimlerinin karşısına çıkan engellere göre, yerli yersiz telaffuz ettikleri kavramlardan biridir.*" (*Atalay Girgin*)

"*Özgürlük, insanın ve insanlığın en güzel*

sayıklamalarından, en güzel düşleri ve rüyalarından biridir.” (Atalay Girgin)

Tanımı zor bir kavram, özgürlük.

Amin Maalouf'un romanında ise başka bir yaklaşım var özgürlük için. Süslü Sara diyor ki;

“Biz Granada'lı kadınlar için özgürlük sinsi bir köleliktir; kölelikse incelikli bir özgürlük...”

Adlandırmalar bile yetmiyor ve özgür olduğunuzu düşündüğünüz an, sinsi bir köleliği içerebiliyor. Gizli anlamı değil gerçek anlamı ile özgürlük anlaşılmalı ve yine adına yakışır şekilde özgürce tanımlanmalı.

Özgürlük çeşitlilik içinde birlik belki, Prag sokaklarında afişe edilen. Belki “yokköy”den bir kavram özgürlük. Belki de gerçek bir ütopya. Ama biz bu yazıda özgürlüğü, özgür yazılım çerçevesinde bizi çeşitliliğe taşıdığı yönü ile irdeleyeceğiz.

İktidar, Güç ve Özgürlük

Hikaye şu ki, kişi özgürlüğünü ekonomik ya da hiyerarşik gücü elde etmesinde görür. Kapitalist düzende, ya parayı ya da iktidarın bir parçasını (bu çoğunlukla bürokrasi olarak yansır) ele geçirme çabası hakimdir. Bu çaba adına bireysel özgürlüğünden geçici olarak vazgeçen birey, bir süre sonra ele geçirmeye çalıştığı gücün eline geçer. Ya paraya ya da kariyere tutsak hale gelir. Bu tutsaklığın en kötü yanı kişinin tutsak oluşunu fark edemeyecek kadar kendini olaya kaptırmış olmasıdır.

Bu noktada bir yere ulaşmak kadar bu yere nasıl ve hangi araçlar kullanarak ulaşılacağı da sorgulanması gereken noktalardır. Araçsal bakış olarak da dillendirilen bu yaklaşım ile ne ürettiğimiz kadar nasıl ürettiğimiz de önemli.

İktidar, bu tarz kişi ya da kişiliklerin gücü merkezde topladıkları bir aygıt dönüşür. İşler artık daha verimli, daha işe yarar hale gelecektir. Her şey bu işe yararlık açısı ile ele alınır. Toplum genel amaçlarına, kutsallığına uygun mekanizmaları nedeni ile kurbanlar verir. Canı dahi acımaz. Çünkü aslolan kişinin ekonomik ya da

kariyer olarak gücünü yitirmemesi ve bu gücünü merkezi iktidarda doğru bir şekilde konumlandırarak artırabilmesidir.

Gücü merkezde toplayan iktidarlarda, toplumsal mücadele değil, güç mücadelesi esaslı çalışır. Gücü kendinde toplayarak iktidara erişmenin özgürlük getireceği safsatası da özgürlüğü bu noktada keser.

Savaşmak üzere yola çıkılanın tuzağına düşmek, savaşmaya çalışılan asıl sebebi güçlendirmek demektir. Burada mücadele edilenin tuzağına düşmek söz konusudur. Bu noktada bir yere ulaşmak kadar bu yere nasıl ve hangi araçlar kullanarak ulaşılacağı da sorgulanması gereken noktalardır. Araçsal bakış olarak da dillendirilen bu yaklaşım ile ne ürettiğimiz kadar nasıl ürettiğimiz de önemli.

“Özgürlük, güçte değil güçsüzlükte ya da iktidarda değil iktidarsızlıkta saklı” diyor yeni bir çok insan. Hatta demiyor yaşıyor. Özgür yazılım hareketi de Brooks'un 1975'de dillendirdiği 'Güçten feragat etmenin gücü'nü içermekte.

Burada bahsedilen güçsüzlük aslında bireye dağılmış bir gücü belirtmekte, güç ile iktidarı ele geçirme aracını sorgulamaktadır.

Diğer durumda dağıtık (merkezi olmayan), kendi yaşamına doğrudan katılan ve belirleyen yurttaşın, kendi yaşamının kontrolünü eline alması gücünün kendisi, bizzatı özgürlüğün de kendisidir. İşte bu güç aslında belki de özgürlüğün bir başka tanımı olarak ele alınabilir.

Kısaca Hikaye

1980'li yıllarda Richard Stallman yazılımın bir bilim olduğunu ve lisanslanamayacağını iddia ediyor. Bunu nasıl sağlayacaktır? Burada yöntem düşünülüyor. Bir yandan lisans kavramı ve lisanslı yazılımların hukuksal hakları sürerken yazılımı lisanssız piyasaya sürmek derhal o şirketlerin eline geçmesi ve çok kısa sürede lisanslanması anlamına gelecektir. Bu neden Richard Stallman ve arkadaşları Genel Kamu Lisansını (GPL) üretiyor. Bu şekilde artık lisans dünyasına uyum sağlayacak bir lisans modeli söz konusudur. Ancak bu modelde lisans kamuya ait

bir lisans olduğundan bu lisans ile üretilen yazılımların ele geçirilmesi ve bir kişi ya da şirketin tekeline geçmesinin önü kesilmiş olacaktır. GPL lisansının detayları ilerde daha fazla açıklanacaktır.

1990'da Minix adlı bir işletim sisteminden Unix tabanlı bir işletim sistemini İnternet üzerinde bin kadar insanla geliştiren Finlandiya'lı Linus'un geliştirdiği ürün Linux adını alıyor. Linux Stallman'ın gayreti ile GPL (GKL) lisansı kapsamına alınca Özgür Yazılım cephesi önemli bir araç kazanıyor.

O zamana kadar çekirdek için geliştirilmiş ürünler de eklenince Linux özgür yazılımın simgesel ürünü oluyor.

Bu model uzunca bir süre bir grup idealist insanın İnternet üzerindeki fantezisi sayılıp önemsenmiyor. Ancak hemen sonra öncelikle donanım firmaları durumu kavrayıp ar-ge salonlarını özgür yazılımcılara açmaya başlıyorlar.

Bugün İnternet'teki sunucu bilgisayarlardan %50'sinin üzerinde Linux işletim sistemi var. Türkiye Merkez Bankası 2800 bilgisayarda GPL lisansı kapsamında olan "Open Office" yazılımını kullanıyor. Bu örnekleri çoğaltmak mümkün.

Art arda lisans davaları açılıyor. Bir bir kaybedilen bu davaların peşine bir de Linux'un mülkiyetini ele geçirme çabaları başlıyor. Çeşitli sürümler altında kendi adına kayıt ederek Linux'u "patentliler" dünyasına sokmaya çalışıyorlar. Başarılılamıyor. Çünkü bir merkezi olmayan bu hareket tutana, tuttuğu yerden bir lokma verip, yoluna çoğalarak devam ediyor.

Patentin bugün amacını aşarak bir kapitalist ele geçirme ya da işgal modeli olduğu da bir araştırma konusu olarak ileri tarihlerde incelemeye alınmalıdır.

Doğrudan Katılım Modeli

"Doğrudan demokrasi"nin uygulanmasında da katılımcının fazlalığı nedeni ile, teknik olarak sorunlar olabileceği ön görülmektedir. Bundan dolayı temsili demokrasi tüm zaafalarına karşı halen ekoloji toplumu önermelerinde bile

öngörülmektedir. Temsili demokrasideki zaafalar katılımcı demokrasi diye adlandırılan bir modelle aşılmaya çalışılmaktadır. Sadece katılımın artırıldığı, temsiliyet ilişkisinin aynı kaldığı bu modelde yan heyet, konsey ya da komisyon modelleri ile tartışma sürecine insanlar katılır. Kararlar ise halen seçilmiş organların tekelindedir. Bu modele *ikinci faz demokrasi* uygulaması gibi bakılmaktadır.

Özgür yazılımcıların üretim için kullandığı hiyerarşik olmayan, doğrudan katılım modeli, toplumsal ekolojistlerin savunduğu doğrudan demokrasi modeline benzerlik gösterir. Bu nedenle yukarıda toplumsal demokrasi modellerinden biri olan doğrudan demokrasi için zaafaların olabileceği ile ilgili görüşler zaman zaman burada da oluşmuştur. Seçilmiş kişi ya da kurullara verilecek temsiliyetler ile daha hızlı hareket edileceği önerilmiştir.

Özgür yazılımcılar bütün bunlara karşı doğrudan katılım ve ortak akıl ile daha ileri gidilebileceğini savunmuşlardır.

"Bir yazılım projesindeki geliştirici sayısı ne kadar artarsa, kodun kalitesi o kadar azalır." diyor Brooks. Ancak buna karşın Raymond'un söylemi olanı anlatıyor; "Nasıl ki yüksek enerji ve hız altında Newton etkileri değişirse, işlem maliyetlerinin düşük olduğu durumlarda da Brooks etkileri değişir. Yeterince uç koşullarda, bu ikincil etkiler durumu kontrol altına alır; ya nükleer bir patlama elde edersiniz ya da **Linux**." (Raymond, 1999)

Nükleer bir patlama gerçekleşmemiş ve Linux ortaya çıkmıştır. Çok kısa bir sürede de şeklini şemalini oturmuş, güvenilir yapısına, kolay kullanılabilirliğini de ekleyerek kabul edilen ürüne dönüşmüştür. Doğrudan katılım modeli, doğrudan demokrasinin de mümkün olduğuna dair heyecan yaratmıştır.

Özgür yazılımın hazırlık sürecinde ise ürünün doğrudan katılımında ve geçerli kılınmasında doğrudan isteyen herkes çalışmaya katılır. Eğer tamamen farklı bir yapı öngörürse kendi farklılığını ortaya koyan bir ürünü geliştirir ve sunar.

Katılım modeli nedeni ile İnternet topluluğunun derhal sahiplendiği bu ürün geliştirme modeli, sadece Linux ile yetinmeyip ofis paketlerinden, proje yönetim paketlerine kadar binden fazla ürünü geliştirmiş ve kullanıcılara sunmuştur.

Kim Bunlar?

Belki en az önemli soru bu soru. Biz yine de yaş ortalamaları 30 olan bu insanların ne yazık ki % 98'inin erkek olduğunu belirtmek ve bu duruma dikkat çekmek istedik. Bunun yanı sıra istatistiksel olarak, "neden bu insanlar ticari/parasal getirilere değil özgür yazılıma yöneldiler?" bakalım dedik.

Özellikle kullanıcı olarak bu yazılım ürünlerine ve üretim modeline destek veren insanlar da özgür yazılım toplumundan sayılabilir. Ancak biz elimizdeki istatistiklerde, incelemek açısından sadece geliştiricilerin, yerelleştiricilerin, hata ayıklayıcıların, doküman hazırlayıcıların veya doğrudan tanıtımı ile katkıda bulunanların olduğu istatistikten bahsedeceğiz.

Yapılan bir araştırmaya göre amaçlar da oldukça çeşitli:

1. % 29 Öğrenme ve Eğlence	Yetenek geliştirmek için
2. % 27 Meraklılar	İş dışı gereksinimler için
3. % 25 Profesyoneller	İş gereksinimi için
4. % 19 Komüniteye inananlar	Kaynak kodun açık olmasına inananlar

Kaynak: The Boston Consulting Group, July 24, 2002, Hacker Survey, Release 0.73 (Güzin Peştimalcioğlu).

En temel bildiğimiz, bu grubun köşe dönmek ya da pahalı eşyalara sahip olmak gibi iddiası yok. Bazılarının sahip olmak gibi hiçbir iddiası yok. Mülkiyeti bir değer değil, değersizlik olarak görüyorlar.

Bazıları gerçekten meraklı ve koda hakim olarak kendilerini yazılımda ya da ürünlerinde daha fazla ifade ettiklerini düşünüyorlar.

Bir grup ise bu sistem ile bozulan sömürü ilişkisinin ulusal değerlerine yaptığı katkının önemli olduğunu düşünüyor.

Diğerleri ise Prag'da, Cenova'da, Floransa'da direnen insanlar...

Lisans ya da Patenteleme

"Belki de sosyologların daha doğru bir noktadan tanımladığı entelektüel mülkiyet kavramı aslında yaşamın alınıp satılabilecek bir meta olmasına kadar varacak uzun bir süreci tanımlamakta." (Güzin Peştimalcioğlu)

Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar dahil bir çok alanda karşımıza çıkan entelektüel mülkiyet kavramı sadece fikri gelişimin önünde bir engel olmamış, aynı zamanda kapitalist sistemin gelişmesinde anahtar rol üstlenmiştir.

"Entelektüel mülkiyet hakkı yaratıcısını mülkiyetin kopyalanmasına karşı korumak amacıyla yasal bir tekel sağlarken, kapitalistin de yapay **katılık** durumu yaratması suretiyle ekonomik üstünlüğünü sürdürmesinin koşullarını hazırlar." (Güzin Peştimalcioğlu)

Entelektüel Mülkiyet telif hakkı ile hayat bulur. Buna uluslararası düzlemde *Copyright* diyorlar.

Telif Hakkı (Copyright): Yazılı metinleri (örneğin; kitap, makale vb.), sanat, drama, müzik orijinal çalışmalarını koruma yöntemi.

Patent: Süreçlerin, prosedürlerin, yöntemlerin, sistemlerin, kavramların, prensiplerin, keşiflerin, cihazların, teknolojinin korunması yöntemi.

Patenteleme ya da telif

hakkı sistemi ile korumaya alınanın yaratan ya da ilk ortaya çıkaran değil, bu metayı ticarileştiren kapitalist ya da kapitalist sistem olduğu hemen anlaşılakta.

Buna tepki olarak özgür yazılımcılar ne diyor?

"Entelektüel mülkiyet sistemi olası yenilikleri yavaşlatıyor ve kaldırılmalı!" (Stallman, Garfinkel ve Kapor, 1991)

Ne yapıyor?

Free Software Foundation GPL (General Public Licence) Lisansını geliştiriyor ve adına Copyright'a ters olarak *copyleft* diyorlar. Copyleft ile özgürlüğün resmine fırçalar sallanıyor.

GPL'de neler var?

Yazılımın tüm kamuya ait olduğunu ilan eden GPL lisansı Copyright'a alternatif olarak CopyLeft adı ile ortaya çıkıyor. Copyright'ın aksine tümüyle serbestlikler üzerine kurulu olan bu lisans modelinde tek yasak, yazılımın dağıtımına yasak koymak. Yani tek yasak, yasak koymak.

Bunun dışında yazılımı bedelli ya da bedelsiz alanlar, değer katarak ya da katmadan birine verdiklerinde ya da sattıklarında bunun yeniden satılmasını ya da bedelsiz verilmesini engelleyemeyecekler. Tüm bu süreçlerde yazılımın kodları doğrudan verilecek ya da İnternet'te sürekli erişilecek bir yerde indirilmek üzere hazır tutulacaktır.

Sonuç

Barbrook özgür yazılım hareketini “Özel mülkiyete dayalı ekonominin sonu ve anarko-komünizmin geleceğini müjdeleyen bir çeşit karma ve yüksek teknoloji içeren armağan ekonomisi, sosyal demokrasinin gelişmiş bir formu” olarak değerlendiriyor.

Barbrook'un Özgür Yazılım hareketini bu şekilde görmesi özel mülkiyetin sonu ve anarko-komünizmin geleceğini müjdeleyen bir hareket olarak görmesi bir iddia ya da ideal ve hatta ütopya olabilir. Ancak hareketin insanları nerelere kadar düşündürdüğünü göstermesi açısından çok önemli. Tabii ki bunun sonunun sosyal demokrasinin gelişmiş bir modeline bağlanmasını da anlamlı olamayan bir çelişki olarak gördüğümü de belirtmek isterim.

“Herkesle,” diyor Bill Gates, “bilisim teknolojilerini ve etrafındaki iş sahalarını nasıl şekillendireceğimizi tartışıyoruz. Düşünüyorum da bir tarafta bazı ülkelerde görülen kapitalist yaklaşım var. Yani, yazılım sektörü iş sahası açmalıdır. Hükümet ar-ge çalışmaları da öyle. O halde, hükümetin ar-ge çalışmaları ticari yönde bir değer yaratmalıdır.”

“Buna karşı olarak, GPL (General Public License) - Kaynak Lisansı Açık Yazılımlar Kurulu, ABD haricindeki ülkelerde ar-ge dolarlarının açık kaynak kullanımına adanması

gerektiğini söylüyor. Bunun tek anlamı var; bu yazılım asla ticarileşemez. İşte böyle baktığımızda reddedilemez bir gerçekle karşılaşılıyor. O da açık kaynak kodlu yazılımlar, bir ülkede yüksek-ücret getiren iş sahalarının, dolayısıyla alınacak vergilerin reddedilmesi anlamına gelir. Halbuki bu vergilerle, üniversitelere ve genel olarak ar-ge çalışmalarına fon sağlanabilir. Bu da daha sonra ticari ar-ge havuzuna dökülür.”

“Açıklıkla, göreceğiniz üzere burada bir ekosistem söz konusu. Bugüne kadar bu sistem ABD'de mükemmelen çalıştı. Muhtemelen de bizi daha ileriye götüren tek mekanizma bu. Dolayısıyla yanıtlamamız gereken soru; kapitalist yaklaşımın kazanmasına izin verip vermeyeceğimizdir.”

Ve böylelikle kapitalist sisteme GPL'in ne ölçüde zarar verebileceğini vurguluyor. Bill Gates'in kapitalist sistem içindeki yeri bilindiğine göre sözünü en ciddiye almam gereken kişi olarak görüyor ve herkesin dikkatine sunuyorum.

Üretim ya da paylaşım modeli ile yeniden özgürlüğün keşfi söz konusu. Ya da kapitalist canavara yeni bir canavar yaratmadan direnme ve/veya bilinci yeniden inşa etme. Hem de bir toplum mühendisliği yapmadan. “Sadece toplumdaki sömürüyü, ekonomik eşitsizliği ortadan kaldırmak soruna çözüm getirir mi? Toplumsal kurumlarda ve bilinçlerde bir değişim olmadan devrimi düşünmek olanaklı mı?” (Şadi İdem)

Kaynakça

1. Atalay Girgin, Özgürlük Yazıları www.mevsimsiz.com
2. Amin Maalouf - Afrikalı Leo
3. Güzin Peştimalcıoğlu, Özgür Yazılım Hareketi Üzerine Bir Çalışma EMO sunumu 2004
4. Şadi İdem, Toplumsal Ekoloji Dergisi 1. Sayı
5. Bill Gates'in konuşması turk.internet.com